

Nr 61.

Ankom till riksdagens kansli den 6 juni 1945 kl. 7 fm.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om inkallelse av värnpliktiga för avveckling av försvarsberedskap m. m.

Genom en den 25 maj 1945 dagtecknad proposition, nr 327, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden, föreslagit riksdagen att
dels antaga följande förslag till

Lag om inkallelse av värnpliktiga för avveckling av försvars- beredskap m. m.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Om och i den mån det för avveckling av förstärkt försvarsberedskap eller andra av krig föranledda förhållanden oundgängligen erforderliga personalbehovet beräknas icke lämpligen kunna fyllas genom ianspråktagande av i krigsmaktens fredsorganisation ingående personal, tillfälligt anställande av civil arbetskraft samt anlitande av frivilligt tjänstgörande militär personal, må Konungen efter statsrådets hörande till tjänstgöring för fullgörande av med avvecklingen sammanhängande arbetsuppgifter inkalla eller kvarhålla värnpliktiga, som icke på grund av eljest gällande bestämmelser kunna tagas i anspråk för dylik tjänstgöring. Med värnpliktiga avses jämväl i värnpliktsåldern varande, vid krigsmakten fast anställd personal.

2 §.

1. Vid inkallelse eller kvarhållande som i 1 § avses böra, där ej särskilda skäl till annat föranledda, i första hand sådana värnpliktiga ifrågakomma som icke eller endast i ringa utsträckning fullgjort militär beredskapstjänstgöring.

Med militär beredskapstjänstgöring förstås i denna lag tjänstgöring på grund av inkallelse enligt § 28 mom. 1 eller § 36 mom. 2 värnpliktslagen den 30 juni 1936 eller enligt 28 § 1 mom. värnpliktslagen den 30 december 1941, dock ej i den mån tjänstgöringen motsvarar vederbörande enligt § 27 mom. 1 i 1936 års värnpliktslag eller 27 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag åliggande fredstjänstgöring.

2. Vid tillämpning av 1 mom. skall fullgjord tjänsteplikt anses likvärdig med militär beredskapstjänstgöring av motsvarande omfattning.

3. Erfordras att värnpliktiga jämlikt 1 § äro inkallade under längre tid, skall inkallad personal efter lämplig tidrymd såvitt möjligt avlösas.

3 §.

Vid tillämpning av lagen den 26 mars 1943 om vapenfria värnpliktiga å värnpliktig, som inkallats eller kvarhållits med stöd av denna lag, skall så anses, som om inkallelse eller kvarhållande skett med stöd av 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag.

dels ock medgiva att på Kungl. Maj:ts prövning må bero i vad mån gällande ordning för reglering av ekonomiska förhållanden, sammanhängande med inkallelse för ändamål som oförmåles i 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag eller motsvarande äldre bestämmelser, skall äga tillämpning med avseende å inkallelse eller kvarhållande enligt den föreslagna lagen.

Beträffande de skäl som anförts till stöd för de genom propositionen framlagda förslagen får utskottet, i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan, hänvisa till propositionen.

Enligt 28 § 1 mom. *värnpliktslagen den 30 december 1941 (nr 967)* må Konungen, då rikets försvar eller dess säkerhet eljest det kräver, efter statsrådets hörande till tjänstgöring inkalla samtliga värnpliktiga eller värnpliktiga till det större eller mindre antal, som finnes behövt. Erfordras i fall då icke samtliga värnpliktiga inkallats till sådan tjänstgöring, att de värnpliktiga äro inkallade under längre tid, skall inkallad personal efter lämplig tidrymd såvitt möjligt avlösas.

I en i april 1945 *inom försvarsdepartementet upprättad promemoria* angående inkallelse av värnpliktiga m. fl. för avveckling av försvarsberedskapen har anförts följande.

Med stöd av Kungl. Maj:ts den 14 september 1944 givna bemyndigande tillkallade utredningsmän, vilka antagit benämningen *försvarsberedskapsavvecklingsutredning nr 1*, ha avgivit ett den 31 januari 1945 dagtecknat betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskapstjänstgöring inkallad personal (SOU 1945:3). Utredningen har däri anført bland annat, att det syntes utredningen sannolikt, att de långtidsinkallade i icke oväsentlig utsträckning kunde beredas tillfälle till fortsatt militärtjänstgöring under tiden för försvarsberedskapens avveckling. Såsom förutsättning härför syntes emellertid få anses gälla, att inkallelser med stöd av 28 § gällande värnpliktslag kunde äga rum jämväl under denna tid och att möjligheterna till anställning över stat enligt därom särskilt utfärdade föreskrifter stode öppna under motsvarande tid. Utredningen föreslog, att bestämmelser härom meddelades.

Sedan betänkandet undergått sedvanlig remissbehandling, har Kungl. Maj:t förelagt riksdagen *proposition (1945:225) angående särskilda övergångsfor-*

måner åt långtidsinkallad beredskapspersonal. Vid anmälan av frågan härom i statsrådet har chefen för försvarsdepartementet såvitt nu är i fråga anfört följande.

Även om det ännu icke är möjligt att i alla delar slutligt bedöma under vilka former beredskapen kan komma att avvecklas, synas mig vissa hållpunkter redan nu kunna angivas. Sålunda torde det böra ankomma på Kungl. Maj:t att med beaktande av de särskilda förhållanden, som kunna göra sig gällande inom olika försvaret tillhörande områden, avgöra, när neutralitetsvakt icke längre kan anses erforderlig. Såsom huvudregel bör gälla, att därefter några inkallelser till tjänstgöring enligt 28 § värnpliktslagen icke må komma i fråga och att ej heller reservpersonal eller annan med denna likställd personal utöver den, som i fredstid kan tagas i anspråk, må inbeordras till tjänstgöring. Sådana till tjänstgöring jämlikt 28 § värnpliktslagen inkallade värnpliktiga, vilka vid ifrågavarande tidpunkt befinna sig i tjänst för att fullgöra dem enligt fredsbestämmelser åliggande tjänstgöring, skola dock givetvis kvarbliva i tjänstgöring under därtför bestämd tid.

För utförandet av med försvarsberedskapens avveckling sammanhängande särskilda arbetsuppgifter bör i första hand tagas i anspråk i fredsorganisationen ingående personal. I den mån denna personal icke förslår, bör, såsom också i vissa av de avgivna utlåtandena framhållits, civil personal tillfälligt anställas för arbetets utförande. Därvid bör företräde lämnas långtidsinkallad militär personal, som befinner sig i tjänstgöring vid tiden för beredskapens upphörande. Härigenom vinnes även fördelen, att personalen i fråga erhåller rådrum för att ordna sin slutliga återgång till civilt arbete. Hinder synes emellertid icke böra möta att, om och i den mån så befinnes lämpligt, bestämma utgående ersättning till belopp, svarande mot den krigsavlönning och i förekommande fall familjebidrag jämte hemortslön, som utgått under tiden för den militära tjänstgöringen. I fall, då militär personal kan komma att erfordras för vissa särskilda arbetsuppgifter och detta personalbehov icke kan tillgodoses inom ramen för fredsorganisationen, torde frivillig militärtjänstgöring böra komma i fråga och sådan medgivnas långtidsinkallad personal, som eljest skulle ha hemförlovats. Jag förutsätter, att det även för detta fall skall få ankomma på Kungl. Maj:t att föreskriva, att den fortsatta tjänstgöringen efter beredskapens upphörande skall i fråga om ekonomiska förmåner anses såsom tjänstgöring jämlikt 28 § värnpliktslagen. Även frivillig personal av olika kategorier, som varit i tjänst under beredskapstiden men likväl icke i likhet med tvångsvis ianspråktagen personal anses böra bliva berättigad till ekonomiskt stöd för underlättande av övergången till civil verksamhet, bör enligt mitt förmenande kunna ifrågakomma för tillfällig civil anställning och för frivillig militärtjänstgöring av förut angivet slag.

Möjligheten att nu nämnda åtgärder icke bliva tillfyllest för tillgodoseende av det vid avveckling av försvarsberedskapen uppkommande personalbehovet torde emellertid icke kunna helt uteslutas. I undantagsfall kan det visa sig behövt att för med avvecklingen sammanhörande uppgifter tvångsinkalla värnpliktiga. I den mån så är möjligt med hänsyn till arbetsuppgifternas art böra därvid i främsta rummet sådana värnpliktiga komma i fråga som fullgjort ingen eller ringa beredskapstjänst. Dylika inkallelser torde böra grundas på för ändamålet stiftad särskild lag. Det är min avsikt att taga spörsmålet härom under ytterligare övervägande och för det fall att så skulle visa sig påkallat framdeles föreslå åtgärder i detta avseende.

I promemorian har upptagits ett utkast till lag om inkallelse av värnpliktiga för avveckling av försvarsberedskapen. Beträffande de särskilda bestämmelserna i lagutkastet har i promemorian anförts följande.

Enligt 1 § skulle det, om och i den mån det för avveckling av rådande förstärkt försvarsberedskap oundgängligen erforderliga personalbehovet funnes icke kunna fyllas genom ianspråktagande av i krigsmaktens fredsorganisation ingående personal, tillfälligt anställande av civil arbetskraft och anlåtande av frivilligt tjänstgörande militär personal, tillkomma Konungen att efter statsrådets hörande inkalla värnpliktiga till tjänstgöring för fullgörande av med avvecklingen sammanhängande arbetsuppgifter.

I 2 § 1 mom. har upptagits en bestämmelse om att vid inkallelse som i 1 § avsåges, där ej särskilda skäl till annat föranledde, i första hand sådana värnpliktiga borde ifrågakomma som icke eller endast i ringa utsträckning fullgjort militär beredskapstjänstgöring. Med militär beredskapstjänstgöring skulle i lagen förstås tjänstgöring enligt § 28 mom. 1 eller § 36 mom. 2 värnpliktslagen den 30 juni 1936 (nr 443) eller enligt 28 § 1 mom. värnpliktslagen den 30 december 1941 (nr 967), dock ej i den mån tjänstgöring i sådan ordning inbegrepe värnpliktiga enligt § 27 mom. 1 i 1936 års värnpliktslag eller 27 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag åliggande fredstjänstgöring.

I 2 mom. av samma paragraf har föreskrivits, att vid tillämpning av 1 mom. fullgjord tjänsteplikt skulle anses lika med militär beredskapstjänstgöring av samma varaktighet.

Erforderades att värnpliktiga för ändamål som i 1 § sagts vore inkallade under längre tid, skulle enligt 3 mom. inkallad personal efter lämplig tidrymd såvitt möjligt avlösas.

3 § innehåller ett stadgande, att där i lag eller särskild författning uppställts såsom förutsättning för tillämpningen av densamma eller viss bestämmelse däri, att inkallelse skett med stöd av 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag eller motsvarande äldre bestämmelser, förutsättningen skulle anses vara förhanden jämväl om inkallelse ägt rum enligt denna lag.

Lagen avsågs skola träda i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gälla till och med den 30 juni 1946. Inkallelse, som skett med stöd av lagen, skulle ej gälla längre än lagen ägde giltighet.

Beträffande den närmare motiveringen till bestämmelserna får utskottet hänvisa till s. 6—8 i propositionen.

Över departementspromemorian ha *yttranden* inhämtats från överbefälhavaren, som i sin tur hört försvarsgrenscheferna, samt från försvarets civilförvaltning, arméförvaltningen, marinförvaltningen, flygförvaltningen, statens arbetsmarknadskommission, centralstyrelsen för de svenska reservofficersförbunden, svenska reservunderofficersförbundet och värnpliktiga officerares riksförbund. För innehållet i dessa yttranden redogöres å s. 8—13 i propositionen.

Föredragande departementschefen, statsrådet Sköld, har i propositionen anfört.

»Redan i annat sammanhang har jag haft anledning framhålla, att de särskilda arbetsuppgifter, som äro förknippade med den förstärkta försvarsbered-

skapens avveckling, så långt det är möjligt böra utföras utan att värnpliktiga och annan personal tvångsvis tagas i anspråk. Jag utgår från att den i krigsmaktens fredsorganisation ingående personalen i första hand skall anlitas för sådant ändamål. I den mån denna personal icke är tillräcklig för de omfattande arbeten, om vilka här är fråga, bör civil arbetskraft tillfälligt anställas samt frivilligt tjänstgörande militär personal tagas i anspråk. Självfallet böra även f. d. krigsfrivilliga, som så önska, härvid kunna ifrågakomma. Det är emellertid att antaga, att dessa åtgärder icke bliva tillfyllest för tillgodoseende av det vid avvecklingen uppkommande personalbehovet. Så kan tänkas bliva förhållandet i sådana fall då i huvudsak endast personal med särskild utbildning kan komma i fråga, exempelvis vid minsvepningsarbete. Även i dylika fall bör frivillig rekrytering i första hand ske. Jag har i detta syfte föranställt om att till varje värnpliktig som är utbildad för minsvepningsarbete utgår anmodan att frivilligt ställa sig till förfogande till undvikande av tvångsvis inkallelse. Då det emellertid ej kan utan vidare förutsättas, att genom dylika åtgärder inkallelse tvångsvis kan helt undvikas, synas särskilda lagbestämmelser om inkallelse av värnpliktiga böra antagas, vilka kunna tillämpas, om personalbehovet beräknas ej lämpligen kunna tillgodoses i annan ordning.

I 1 § av det överarbetade lagförslaget har tvångsinkallelsens karaktär av andrahandsutväg för beredskapsavvecklingens genomförande kommit till uttryck. I förhållande till det utremitterade förslaget innefattar det överarbetade förslaget vissa jämkningar. Sålunda har tillägg gjorts till 1 §, varigenom ut-sagts, att — om så skulle visa sig erforderligt — viss personal må kvarhållas i tjänst i direkt anslutning till tjänstgöring enligt värnpliktslagen. Av lagtexten framgår vidare, att inkallelse eller kvarhållande kan ske även av fast anställd personal, som är i värnpliktsåldern och som icke på grund av eljest gällande bestämmelser kan tagas i anspråk för tjänstgöring, varom här är fråga. Att även vapenfria värnpliktiga skola kunna inkallas eller kvarhållas med stöd av den föreslagna lagen ligger i sakens natur. Härav föranledes icke någon ändring beträffande arten av den tjänstgöring, som enligt lagen den 26 mars 1943 (nr 121) om vapenfria värnpliktiga åvilar sådan värnpliktig. Beträffande tjänstgöringstidens längd bör 3 § andra stycket i sistnämnda lag äga tillämpning, varvid bör så anses, som om inkallelse eller kvarhållande skett med stöd av 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag. Ett stadgande härom har intagits i lagförslagets 3 §. Utöver vad nu sagts har viss justering av 1 § ägt rum.

I förevarande sammanhang bör även beaktas det läge, som uppkommer, därest svensk militärpersonals biträde vid avveckling av i våra grannländer under kriget uppkomna förhållanden, exempelvis för hemtransport av ockupationstrupper eller krigsfångar, finnes påkallat. Även för sådant fall kan det bliva erforderligt att hålla värnpliktiga inkallade. Med hänsyn närmast härtill föreslås en utvidgning av 1 § till att omfatta även avveckling av andra av krig föranledda förhållanden än förstärkt försvarsberedskap.

I 2 § 1 mom. har föreskrivits, att vid inkallelse eller kvarhållande som i 1 § avses i första hand sådana värnpliktiga böra ifrågakomma som icke eller endast i ringa utsträckning fullgjort militär beredskapstjänstgöring. Där sär-

skilda skäl till annat föranleda, må dock undantag från huvudregeln göras. Flygförvaltningen och arbetsmarknadscommissionen ha i detta sammanhang framhållit vikten av att icke arbetsmarknadssynpunkterna åsidosättas för ett ensidigt tillgodoseende av rättvisesynpunkten. Såsom arbetsmarknadscommissionen erinrat torde emellertid många av dem, som hittills varit svårumbärliga exempelvis i krigsviktig tillverkning, numera kunna där undvaras. Åtskilliga av sådana skäl meddelade uppskov böra därför kunna suspenderas eller hävas. I övrigt böra arbetsmarknadens vid särskilda tillfällen aktuella behov kunna i erforderlig utsträckning beaktas genom tillämpning av nyssnämnda undantagsbestämmelse.

I likhet med överbefälhavaren anser jag icke erforderligt att, på sätt chefen för marinen ifrågasatt, genom en ändring i den föreslagna lagen säkerställa ekonomisk gottgörelse åt viss personal. Hithörande spörsmål torde jag i annat sammanhang få underställa Kungl. Maj:ts prövning.

I vissa yttranden ha påkallats bestämmelser om begränsning av tiden för tjänstgöring enligt den nu föreslagna lagen. Värnpliktiga officerares riksförbund har sålunda uttalat önskemål om att nämnda tid icke annat än i trängande fall måtte utsträckas över 45 dagar. Centralstyrelsen för de svenska reservofficersförbunden samt svenska reservunderofficersförbundet ha gått än längre och föreslagit förbud mot inkallelse på grund av denna lag under längre sammanlagd tid än 45 dagar. För egen del håller jag väl före, att tiden för ifrågavarande inkallelser bör i möjligaste mån begränsas, men jag ställer mig tveksam till möjligheten att redan i lagen fastslå en så snäv tidsgräns som ifrågavarande sammanslutningar förordat. Det bör i detta sammanhang beaktas, att som nämnts vissa avvecklingsuppgifter, exempelvis minsvepning och minröjning, kräva specialutbildad personal, som icke utan vidare kan ersättas med annan personal, och att uppgifterna ofta äro av så angelägen natur att onödig tidsutdräkt icke bör få ifrågakomma. Härtill kommer, att det ur rättvisesynpunkt icke kan anses givet, att värnpliktig, som icke alls eller endast i ringa utsträckning fullgjort beredskapstjänst skall fritagas från inkallelse utöver vad sålunda föreslagits. Jag kan sålunda icke tillstyrka en bestämmelse av den natur, som sammanslutningarna förordat, men räknar med att behörig hänsyn likväl skall tagas till de inkallades personliga intressen.

Gentemot 3 § i dess lydelse enligt det utremitterade lagutkastet har från vissa håll framhållits, att lagrummet skulle få större räckvidd än som avsetts. Med beaktande av vad sålunda anförts har 3 § omarbetats. Paragrafen i sin nu föreslagna lydelse innehåller allenast en bestämmelse om att vid tillämpning av lagen om vapenfria värnpliktiga å värnpliktig, som inkallats eller kvarhållits med stöd av den nu föreslagna lagen, skall så anses som om inkallelse skett med stöd av 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag. Föreskrifter angående ordnandet av de ekonomiska förhållanden, som sammanhänga med inkallelse eller kvarhållande med stöd av den föreslagna lagen, synas icke behöva inflyta i lagtexten. Av riksdagen bör emellertid utverkas bemyndigande för Kungl. Maj:t att pröva i vad mån gällande ordning för reglering av ekonomiska förhållanden, sammanhängande med inkallelse av personal för ända-

mål som omförmäles i 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag eller motsvarande äldre bestämmelser, skall äga tillämpning med avseende å inkallelse eller kvarhållande enligt den nu föreslagna lagen. Ett sådant bemyndigande bör bland annat medföra befogenhet för Kungl. Maj:t att närmare reglera de ekonomiska förmånerna för den med stöd av den föreslagna lagen inkallade personalen samt att, såvitt angår personal vid den civila statsförvaltningen eller det statsunderstödda skolväsendet m. fl., i den mån så finnes lämpligt förordna om tillämpning av de författningsbestämmelser eller andra regler, som med avseende å beredskapstjänstgöring fastställts beträffande avlöningsförmåner och övriga anställningsförhållanden jämte vad därmed äger samband.»

Utskottet har intet att erinra mot utformningen av det genom propositionen framlagda lagförslaget. Emellertid vill utskottet understryka angelägenheten av att vid inkallelse eller kvarhållande jämlikt denna lag tillbörlig hänsyn tages till arbetsmarknadens intresse. Önskvärt är, att värnpliktiga, vilkas arbetsinsatser å den civila arbetsmarknaden svårligen kunna undvaras, härvid såvitt möjligt icke komma att tagas i anspråk.

Utskottet.

Det av Kungl. Maj:t begärda bemyndigandet att pröva, i vad mån gällande ordning för reglering av ekonomiska förhållanden, som sammanhånga med inkallelse till förstärkt försvarsberedskap, skall tillämpas med avseende å tjänstgöring enligt den föreslagna lagen, föranleder ingen erinran från utskottets sida.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen måtte bifalla förevarande proposition.

Stockholm den 5 juni 1945.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar *Norman, Holmbäck, Linder, Sten, Hallagård, Söderkvist, Hagman* och *Gunnar Andersson*;

från andra kammaren: fröken *Andersson*, herrar *Ryberg, Nilson* i Eskilstuna, *Carlsson* i Bakeröd, *Lundberg* i Uppsala, *Holmberg* och *Andersson* i Alfredshem.
